Сумський державний університет
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
Інститут журналістики

Sumy State University
Taras Shevchenko National University
of Kyiv
Institute of Journalism

ОБРАЗ

OBRAZ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 3 (18) ' 2015

SCIENTIFIC JOURNAL

Issue 3 (18) ' 2015

Суми
Сумський державний університет

Sumy
Sumy State University

2015

Засновники:
Сумський державний університет,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Видавець: Сумський державний університет
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 21240-11040ПР від 08.12.2014 р.)
Журнал занесено до Переліку наукових фахових видань Міністерства освіти і науки України, затвердженого Наказом № 747 від 13.07.2015 р., в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт із соціальних комунікацій.
Усі права застережені.
Посилання на матеріали цього видання під час їх цитування обов'язкові.
Рекомендовано до друку
вченою радою Сумського державного університету
(протокол № 5 від 10 грудня 2015 р.)

Редакційна колегія журналу «Образ»

Голова редколегії
Володимир Різун, д-р філол. наук., Київ, Україна

Головні редактори:
Наталя Сидоренко, д-р філол. наук, Київ, Україна
Олена Ткаченко, д-р філол. наук, Суми, Україна

Члени редколегії:
Томас Бауер, Dr. Habil., Відень, Австрія
Марина Бережная, д-р філол. наук, Санкт-Петербург, Росія
Віта Гоян, д-р наук із соц. комунік., Київ, Україна
Ірина Давидова, д-р наук із соц. комунік., Харків, Україна
Богуслава Добек-Островська, д-р соціолог., Вроцлав, Польща
Андріас Петерсон, д-р соціолог., Рига, Латвія
Василь Теремко, д-р наук із соц. комунік., Київ, Україна
Вікторія Шевченко, д-р наук із соц. комунік., Київ, Україна
Анастасія Волобуєва, канд. наук із соц. комунік., Київ, Україна
Інна Гаврилюк, канд. наук із соц. комунік., Суми, Україна
Володимир Садівничий, канд. наук із соц. комунік., Суми, Україна

Образ : науковий журнал / за ред. Н. Сидоренко, О. Ткаченко ; Сумський державний університет ; Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. – Суми ; Київ, 2015. – Вип. 3 (18). – 176 с.

У наукових статтях журналу розглядаються питання, що охоплюють усі сфери соціальної комунікації: історію, теорію, методологію журналістики, видавничої справи, реклами та з'язків із громадськістю, соціальних комунікацій, бібліотечної справи.

Видання розраховане на викладачів, науковців, докторантів, аспірантів, студентів, працівників сфер інформаційної та соціально-комунікаційної діяльності, журналістів-практиків.

Рецензованість журналу: матеріали, подані до редакції, проходять процедуру закритого рецензування.
Видання індексується Google Scholar.
WEB-сайт журналу: http://obraz.sumdu.edu.ua.
Про наукові та навчальні книги, надіслані до редакції, у найближчому номері друкується оголошення, відгук чи рецензія.
Електронна версія наукового фахового видання передана до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та для представлення на порталі наукової періодики України. Див.: http://www.irbis-nbuv.gov.ua (Наукова періодика України).

© Образ, 2015

Founders:
Sumy State University
Taras Shevchenko National University of Kyiv
The publisher: Sumy State University
(State Registration Certificate:
КВ № 15451-4023 ПР (Ukraine), issued on 12.08.2014, the)
The journal is included to the List of scientific professional publications of the Ministry of education and science of Ukraine, approved by Order №747 on 13.07.2015, in which the main results of dissertation works in Social Communications can be published.
All rights are reserved.
Links to this release materials during their citation are obligatory.
It is recommended for publication by the
Recommended for publication by the Academic Council of Sumy State University
(transactions number 5 from the 10 December 2015)

Editorial Board of «Obraz»

Head editor
Volodymyr Rizun, D. Sc. (Philology), Kyiv, Ukraine

Editor-in-chief:
Nataliya Sydorenko, D. Sc. (Philology), Kyiv, Ukraine
Olena Tkachenko, D. Sc. (Philology), Sumy, Ukraine

Membes of the editorial board:
Thomas Bauer, Dr. Habil., Vienna, Austria
Marina Berezhnaya, D. Sc. (Philology), St.Peterburg, Russia
Vita Goyan, D. Sc. (Social Communications), Kyiv, Ukraine
Iryna Davydova, D. Sc. (Social Communications), Kharkiv, Ukraine
Boguslawa Dobek-Ostrowska, Dr. Habil., Wroclaw, Poland
Andris Petersons, PhD in Sociology, Riga, Latviya
Vasyl Teremko, D. Sc. (Social Communications), Kyiv, Ukraine
Viktoriya Shevchenko, D. Sc. (Social Communications), Kyiv, Ukraine
Anastasiya Volobueva, PhD (Social Communications), Kyiv, Ukraine
Inna Havrylyuk, PhD (Social Communications), Sumy, Ukraine
Volodymyr Sadivnychyy, PhD (Social Communications), Sumy, Ukraine

Obraz : scientific journal / edited by. N. Sydorenko, O. Tkachenko ; Sumy State University ; Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Sumy ; Kyiv, 2015. – Issue 3 (18). – 176 p.

In the scientific articles of the journal the issues, which cover all the areas of social communication are investigated: history, theory, methodology, journalism, publishing, advertising and RP, social communication, librarianship.

The publication is intended for teachers, researchers, doctoral students, post-graduate students and workers in information sphere and in socio-communicative activities, for practical journalists.

Reviewing of the journal: All the materials, which are submitted to the editorial board, undergo the closed reviewing.
The publication is indexed by Google Scholar.
WEB-site of the journal: http://obraz.sumdu.edu.ua
An Advertisment, a comment ora review about the the scientific and educational books,which are sent to the editorial board, is published in the next issue of the journal.
The electronic version of this scientific publication is referred to Vernadsky National Library of Ukraine for the depositary storage and for its presentation on the portal of scientific periodicals of Ukraine. Link: http://www.irbis-nbuv.gov.ua (Scientific Periodicals of Ukraine).

© Obraz, 2015

ЗМІСТ/CONTENTS

Образ/Image

Садівничий Володимир/Sadivnychyy Volodymyr,
Вертій Олексій/ Vertii Oleksii.
Листи із-за ґрат як складова комунікаційного процесу
(Letters from in jail as part of the communication process) 7

Публіцистичні обрії / Publicistic horizon

Іванов Микола/Ivanov Mykola.
«Гібридна війна»: авторська рецепція Оксани Забужко
(за матеріалами інтерв'ю 2014–2015 рр.)
(«Hybrid warfare»: Oksana Zabuzhko's reception
(based on the interviews of 2014-2015))..... 17

Федотова Наталія/Fedotova Nataliia.
Трансформація медійного тексту в умовах сучасного суспільства
(Media text transformation in the conditions of modern society)..... 25

Світло християнства / Light of Christianity

Бліхарський Роман/Blikharskyi Roman.
Українська преса для служителів Церкви Галичини 1920–1930 рр.
(Ukrainian press for ministers of the Church in Galicia, 1920–1930)..... 29

Соціокомунікативне середовище: теорія та історія / Socio-communicative Environment: Theory and History

Консевич Ольга/Konsevych Olga.
Українсько-російський конфлікт на сторінках тижневика «Newsweek Polska»
(The UkraineRussia Conflict In The News Magazine «Newsweek Polska»)..... 37

Плотнікова Анастасія/Plotnikova Anastasiia.
Продукування емоційного стану фрустрації контентом сайту телеканалу «24»
(Production of emotional state of frustration through the content
of website of TV channel «24»)..... 46

Покляцька Катерина/Pokliatska Kateryna.
Міжкультурна комунікація в інформаційному просторі на макро і мікрорівнях
(Intercultural communication in the information space at the macro and microlevels)..... 55

Хітрова Тетяна/Khitrova Tetyana.
«Декомунізація» як риторичний дискурс та джерело формування амбівалентних смислів у сучасному інформаційному просторі України
(«Decommunization» as rhetorical discourse and the formation source ambivalent meaning in modern Ukraine information spase)..... 60

Журналістика в системі соціокомунікаційної діяльності / Journalism in the System of Socio-communicative Activities

Бондаренко Юлія/Bondarenko Julia.
Альтернативна періодика Німеччини в науковому дискурсі австрійських комунікативістів
(German Alternative Periodicals in the Scientific Discourse in Austrian Journalism) 68

Георгієвська Вікторія/Georgiievska Viktoriia.
Партійна преса на Східній Україні початку XX століття
(Party press in the Eastern Ukraine at the beginning of the XX century) 75

Горчикова Анастасія/Horchikova Anastasiya.
Український медіаринок в умовах глобалізації
(The Ukrainian market of medias is in the conditions of globalization)..... 81

Дудченко Людмила/Dudchenko Lyudmyla.
До витоків української незалежної ділової періодики: газета «Бизнес»
(To the beginning of independent Ukrainian business periodic: newspaper «Business») 87

Зикун Наталія/ Zykun Natalia.
Журнал «Шершень»: формально-змістова характеристика сатиричного видання початку XX століття
(«Shershen» journal: formal and content characteristic of satiric edition of the beginning of the XX century) 94

Коваль Юлія/Koval Yuliia.
Типи, властивості та функції заголовків у публіцистиці Пилипа Капельгородського
(Types, properties and functions of the headlines in journalistic work of Pylyp Kapelhorodskyy) 102

Парубець Олена/Parubets Olena.
Модель журналістської діяльності у сучасному інформаційному просторі.
(The model of journalistic activity in modern information sphere).....111

Потапова Антоніна/Potapova Antonina.
Особливості жанрово-тематичної структури преси Рівненського регіону 1940–2015 рр.
(Features of genre-thematic structure of the press of the Rivne region 1940–2015) 119

Садовнікова Ольга/Sadovnikova Olga,
Бондаренко Іван/Bondarenko Ivan.
Гендерні орієнтири дитячої журнальної періодики
(The Gender Orienting Points of Childish Journal Media) 126

Сидоренко Наталія/Sydorenko Natalia.
Війна і преса: особливості тематики (1914–1917)
(The War and the Press: thematic peculiarities (1914–1916)).....133

Прикладні комунікаційні технології у системі соціальної діяльності / Applied ICT in the System of Social Activities

Зайцева Станіслава/Zaytseva Stanislava.
Особливості формування іміджу ВНЗ як науково-теоретична проблема соціальних комунікацій
(Features of forming higher-education institution image as a scientific and theoretical problem of social communications) 142

Ковальова Тетяна/Koval'ova Tetyana,
Сипченко Інна/Sypchenko Inna.
Гетерогенність друкованої політичної реклами Сумського регіону
(Heterogeneity of print advertising in Sumy region) 148

Методика та технології викладання спеціальних дисциплін / Methodology and techniques of teaching special subjects

Свалова Марина/Svalova Maryna.
Навчальні можливості жанрів есею та авторської колонки (за публіцистичними матеріалами Ю. Андруховича, О. Бойченка, О. Забужко, М. Рябчука)
(Educational opportunities of the genres of essay and author's column (based on the journalistic materials of Yu. Andrukhovych, O. Boichenko, O. Zabuzhko and M. Riabchuk)) 154

Світ розмаїтий літератури / World of the diverse literature

Кравченко Світлана/Kravchenko Svitlana.
Маловідома в Україні праця Павла Зайцева «Шевченко і Поляки» на шпальтах часопису «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (Варшава 1932–1938)
(The little-known work in Ukraine of Pavel Zaitsev «Shevchenko and Polish» in the pages of the magazine «Biuletyn Polsko-Ukraiński» (Warsaw 1932–1938)) 163

Рецензійні координати/Reviewing Coordinates 170

Хроніка / Chronicle 172

Правила подачі статей / Rules filing of article 174

УДК 007 : 070.487 : 82-7-92.09

ЖУРНАЛ «ШЕРШЕНЬ»: ФОРМАЛЬНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УКРАЇНСЬКОГО САТИРИЧНОГО ВИДАННЯ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

ЗИКУН Наталія,
канд. філол. наук, доц.,
Національний університет ДПС України, м. Ірпінь Київської області, вул. Університетська, 31, 08200, Україна, e-mail: nzykun@ukr.net.

Досліджуються проблемно-тематичні, композиційно-оформлювальні й жанрові характеристики журналу «Шершень», який став точкою відліку для української сатиричної публіцистики. Дається визначення поняття «сатиричний журнал», окреслюються його особливості як самостійного типу друкованого видання у контексті формування сатиричного дискурсу. Характеризується система словесних і зображальних сатиричних жанрів, поданих на його шпальтах.

***Ключові слова**: сатиричний журнал, сатиричний жанр, зображальний сатиричний жанр.*

Вступ. Початок ХХ ст. став часом активного формування сатиричного дискурсу на українських землях, що виявилося як у створенні системи сатиричних публіцистичних жанрів, так і в оформленні такого типу друкованого видання, як сатиричний журнал. Період становлення української сатиричної публіцистики, зокрема й журнальної, знайшов відображення у низці наукових досліджень А. Животка, П. Федченка, І. Михайлина, І. Крупського, більш пізніх дослідженнях А. Волобуєвої, Н. Андріюк, О. Почапської, В. Стадника, Л. Сніцарчук. Має досить багату бібліографію і власне журнал «Шершень», який, проте, неоднозначно характеризується науковцями з точки зору ідейно-політичного спрямування. Автори 8-томної «Історії української літератури» розглядають його як перший сатиричний журнал революційного характеру на Наддніпрянщині. Вони називають його «народним журналом» за змістом і формою, свідченням чого, на їхню думку, є як літературні твори, вміщені на його шпальтах, так і художні ілюстрації до них [14, с. 60]. О. Березовський відносить «Шершень» до партійної преси і зазначає, що той був легальним друкованим органом Української соціал-демократичної партії [1, с. 26]. Автори дослідження «Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра» не погоджувались із позицією радянських журналістикознавців щодо віднесення журналу до пробільшовицьких видань. І хоча «Шершень» інколи зі свого «жала» випускав більшовицьку отруту, замішану на класовій боротьбі та інтернаціоналізмі, вважали його часописом, що відстоював загальнолюдські інтереси українського народу й сприяв утвердженню його національної гідності [16, с. 20–21]. Журнал увійшов в історію сатиричної публіцистики як одне з найкращих дореволюційних видань. Він був на порядок вищим за своїх попередників, що видавалися в Галичині («Зеркало», «Нове зеркало», «Комар», які мали переважно місцевий характер і не підносилися до рівня всеукраїнського журналу) [14, с. 61].

Автор статті *ставить за мету* проаналізувати змістові й композиційні параметри «Шершня», що відображають загальні тенденції у формуванні українського журнального сатиричного друкованого видання.

Методи дослідження. Історико-генетичний метод, аналітико-індуктивний за своєю сутністю й описовий за формою, використаний автором, забезпечив простеження еволюції журналу «Шершень», дозволив установити причиново-наслідкові зв’язки, закономірності жанрово-стилістичної динаміки, дати характеристики авторів, які творили журнал і закладали традиції української сатиричної журнальної публіцистики.

© Зикун Н., 2015

Результати й обговорення. Під сатиричним журналом ми розуміємо друковане періодичне видання, що є органічним поєднанням (тематичним, жанровим, стилістичним, ідеологічним) вербальних і зображальних сатиричних жанрових конструктів, спрямованих на відображення суспільно-політичних реалій, формування громадської думки, творення й пропагування суспільних стандартів і суспільної поведінки. Результатом розвитку типологічного багатства друкованих видань початку ХХ ст. стало виникнення тонкого сатиричного журналу, що продовжив еволюційний журнальний ряд від товстих журналів, потім щотижневиків – до тонких ілюстрованих сатиричних журналів. Періодичність їх виходу була різною (раз на тиждень; раз на два тижні; рідко – раз на місяць), однак простежувалася прив'язка до виходу у фіксований день тижня. Щотижнева періодичність забезпечувала певний рівень оперативності, водночас визначала обсяг і формат вербальних і зображальних публікацій, формувала ефект очікування у читачів.

«Громадська думка» 3 січня 1906 р. оголосила про вихід журналу «Шершень» українського гумористично-сатиричного щотижневика «з малюнками й картинами на суспільні й політичні теми, за типом столичних сатиричних журналів», таким чином, редакція журналу зізналася в орієнтуванні на революційні петербурзькі сатиричні журнали. Перше число «Шершня» конфісковане, загалом він протримався півроку. За цей час побачило світ 26 номерів журналу, який у підзаголовку був названий гумористично-сатиричним виданням. Однак, оскільки на сторінках «Шершня» зовсім не представлений беззубий, лагідний побутовий гумор, можна допустити, що до цього редакція вдалася для заспокоєння цензорів.

Ідея видавати «Шершень» виникла задовго до пом'якшення цензурних вимог, зокрема й щодо україномовних видань. Дружина художника В. Різниченка – Афанасія Миколаївна – згадує, що 18 жовтня 1905 р. її чоловік зустрічавсь із видавцем «Шершня» В. Лозинським [2, с. 76]. Причому, як свідчать спогади Ф. Красицького, і він, і В. Різниченко та І. Бурячок були членами редакції цього тижневика, який на організаційному етапі характеризувався ними як «гумористичний революційний тижневик» [2, с. 77]. Цікавими щодо редакційного складу колективу та участі у його роботі письменників є спогади О. Стешенко, доньки М. Старицького та дружини І. Стешенка, літературознавця й письменника буржуазно-ліберального напряму: «Настав 1905 р., а з ним прийшла «куца воля». Деякий час стало вільніше видавати українські книжки. Виникла думка видавати сатиричний журнал. Знайшовся меценат, що дав на це кошти, знайшовся і редактор (В. І. Лозинський), а співробітників шукати не доводилося, бо письменників українських тоді вже було багато. Мій чоловік брав найактивнішу участь у виданні журналу «Шершень» – він був його фактичним редактором» [2, с. 179]. Літературну частину журналу створювали І. Франко, Леся Українка, О. Олесь, А. Кримський, О. Маковей, І. Нечуй-Левицький, В. Самійленко, Олена Пчілка, М. Левицький.

Є. Демченко, розмежовуючи в структурі поняття «сатирична преса» видання трьох видів (власне сатиричні журнали з домінуванням різних жанрів літературної й графічної сатири; журнали й збірники викривальної поезії й публіцистики; видання, що поєднували документальні, публіцистичні, літературно-художні матеріали із зображальною та літературною сатирою), відносить «Шершень» до першого виду [8, с. 7]. Вона зазначала [7, с. 45], що новий, народжений революцією сатиричний журнал складався із 8–12 сторінок, надрукованих на папері найнижчого сорту. Ця характеристика повною мірою стосувалася й «Шершня»: усі його номери – 8-сторінкові, зокрема й здвоєні (16–17; 22–23).

Уже з першого номера «Шершня» починає формуватися система «псевдотематичних» рубрик: «Внутрішній огляд», «Політичний огляд», «Київська хроніка», «З життя політичних партій», «Музичні новинки», «Переписка редакції», «Провінційні чудасії», «Оголошення Шершня», «За тиждень». Вона залишається фактично

незмінною до кінця його друкованої історії, що може свідчити про серйозну підготовчу роботу до початку виходу й сформованість концепції видання. Рубрики – це зазвичай добірка малих жанрових форм, серед яких – різноманітні жарти, дотепи, репліки, фрази із листів, публікацій і розмов, однак, усупереч назві рубрики, всі вони носили сатиричний, причому переважно політичний характер.

Жанровий характер публікацій був нечітко окресленим. Синкретичність жанрових форм, використовуваних авторами журналу, можна пояснити тісним переплетенням жанрів художньої літератури й власне публіцистики чи журналістики, які ще не були чітко розмежованими. Крім того, на це впливала й автура – серед авторів «Шершня» були відомі українським читачам письменники, що неминуче привносили художність і образність на журнальні шпальти. Ще однією перешкодою на шляху до формування чітко окреслених жанрових моделей можна назвати й недовговічність існування тих чи інших видань та нестабільність кадрового складу.

Сатира епохи революції не знала великих жанрових форм – панували, відповідно до вимог часу малі, найбільш оперативні жанри: сатиричне оповідання, вірш, байка, епіграма, фейлетон, епіграма, пародія. Для всіх сатиричних жанрів була характерна тенденція до лаконізму, життєвої достовірності, використання матеріалу живої дійсності [6, с. 23]. Приклади із журналу «Шершень» свідчать, що багато суто інформаційних за формальними характеристиками текстів були сатиричними за змістом, характеризувалися лаконічністю й афористичністю, спостерігалося пародійне використання найрізноманітніших форм ділового й художнього мовлення. Сатиричний ефект досягався завдяки різкому контрасту між звичним призначенням жанру та його конкретним застосуванням [9, с. 49]. Прикладом такого використання жанрової форми є сатиричні оголошення. Крім форми подання матеріалів і функції актуалізації уваги до повідомлення, вони не мають нічого спільного з оголошенням як таким, а є засобом гострої критики – наприклад, «Оголошення Шершня» на с. 7 у № 3 від 20 січня 1906 р.:

*«**Потрібні** Для кабінету Вітте редактори, які мають по 10 000 карб. готових грошей, щоб було чим одкупитись, як посадять.*

***Збігла** Незалежність з судових урядів. Послано гонців розшукать її.*

***Бідні** друкарі з газети Піхно, яких ніде не приймають на роботу, слізно просять якоїсь роботи. Готові в люті морози викупатись 77 раз у Дніпрі, аби змити той бруд, якого набрались у «Київлянині»».*

У рубриці «Телеграми» в номері 1 на с. 7 читаємо такі повідомлення:

***«Константинополь.** Султан турецький требує негайно 100.000 чорної сотні і 100.000 хуліганів. Одмовлено, бо ще у себе потрібні.*

***Берлін.** Німецькі бюргери експресом висилають до Росії мілліон бочок пива для «поддержанія жизненности умирающей бюрократіи»* тощо [18].

Саме з тонких сатиричних журналів починали свій шлях у публіцистику сатиричні мініатюри. Крім комерційних оголошень і окремих героїчно-закличних віршів, усю площу журнальної сторінки редакція «Шершня» віддавала різноманітним сатиричним мініатюрам – від 1–2-рядкових афоризмів, імітацій прислів’їв і приказок до більших жанрових утворень. Навіть жанри нарису й огляду мали сатиричний характер, зберігаючи загалом власні, питомі формальні жанрові ознаки. С. Голубков, визнаючи використання форми несатиричних жанрів сатириками, вказує на простежування в сатиричному дискурсі жанрової екстраполяції – коли готова жанрова форма використовується за принципом пародії чи перифраза [5, с. 83]. Одножанрові тексти, зібрані разом, утворювали своєрідне жанрове новотворення – добірку, найчастіше з епіграм, афоризмів, діалогів, оголошень, телеграм тощо. Ці малі форми сатири відзначалися пародійністю в широкому сенсі, оскільки вони не мали особливої власної форми, а використовували готові форми, що нерідко взагалі не можуть бути віднесеними до публіцистики. Можна вказати на те, що сторінки жур-

налу «Шершень» були «формальною» пародією на жанровий комплекс несатиричного видання, забезпечуючи формальну представленість жанрів усіх жанрових груп (інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні), але винятково із сатиричним змістом. Усі вони характеризувалися меншим, ніж звичайно, обсягом, подавались у відповідних рубриках, що були фактично постійними («З життя політичних партійних», «Київська хроніка», «Дещо з етнографії»).

Однією з характерних особливостей сатиричних видань того часу, як, власне, і наступних років, стало використання авторами псевдонімів. Нерідко вони добиралися за якимось одним принципом і становили цілісну систему в межах друкованого видання. Цікавим прикладом можуть бути псевдоніми в «Шершні»: Шершень (Миргородський (Шершень з Миргорода), Полтавський, Мійський, Польський, Академічний, Крепацький, Газетний, Патріотичний, Партійний, «Радикальний», Галицький, Лівобережний, Артистичний, Шершень Сковороди, Хома Шершень, Просто «Шершень». Крім цих, зафіксовані: Чміль, Овід, Оса, Бджола, Сліпень, Комаръ, Муха, Комаха, Сліпень Оводович, Дзз... Аналіз псевдонімів у виданні дає підстави говорити про переважання такого їх виду, як ентомоніми [11, с. 165]. Фіксуються й інші типи: В. С-ий; Ю. Будяк; Бровко; Кнікс Репортерський; Д. Українець; Г. К. Отрута. Дослідники визнавали, що псевдоніми як своєрідну маску автора, знак вигаданого автора фейлетону можна вважати і засобом перетворення факту в художню умовність [17, с. 8].

Сатиричною гостротою в журналі вирізнялися саме ілюстрації, що, власне, на думку дослідників, і призвело до його заборони – 15 вересня 1906 р. газета «Рада» повідомила про те, що вихід тижневика «на деякий час» припинено, бо цензура конфіскувала чимало гарних і хороших малюнків. Журнал «Шершень» дає багатий матеріал для визначення місця, функцій і специфіки зображальної складової у сатиричному українському виданні аналізованого періоду. Уже в першому числі видання на титулі вміщений промовистий малюнок Ф. Красицького: на фоні червоних хмар революційних заграв жінка в українському одязі бере з рук політичного в'язня прапор із написом «Воля». Кольорова гама і символічний зміст малюнка не лише несли інформацію, а й слугували переконливим закликом. Розворот с. 4 5 містив ще три виразно сатиричні, майстерно виконані ілюстрації: «На базарі «прогресивних» партій», «Піхнограф» (із викриванням діяльності головного редактора чорносотенного видання «Киевлянин» Д. Піхна) та малюнок, що викривав «збалансованість» міського бюджету, у якому «забули» про вчителів, конторників, жінок, дітей. Ще одним малюнком під назвою «Потоп» завершувався номер: на фоні сонця, що сходить, до берега прибуває човен, на білих вітрилах якого написано червоним «Воля». Судно викликало паніку й переполох на березі. Фактично 50 % обсягу номера відведено ілюстраціям. Таке ж співвідношення вербальної й ілюстративної частин спостерігається в інших числах журналу. Автори не оминали жодної вартої уваги події: річниці реформи 1861 р., Шевченкових роковин, поїздки М. Горького до Сполучених Штатів, де він піддався принизливим процедурам при в'їзді до «вільної Америки», тощо.

Зображення кожного числа були єдиним тематичним ансамблем: на титулі ч. 7 від 17 лютого 1906 р. уміщена яскраво-оцінна карикатура до річниці реформи 19 лютого 1861 р.: селянин звільняється від кайданів, але йому відразу ж підступно зав'язують очі; на с. 4 у синьо-коричневих тонах – малюнок похнюплених селян, які дивляться без надії, як сходить місяць, супроводжується віршованими рядками: «*Чекали ми, що сонце волі, зійшовши, дасть нам рай утіх ...*» і далі: «*І що ж! Засяяв лиш місяць волі – і волі мов і не було*». Далі на сторінці зображений селянин із плужком на мізерному клаптику землі, з усіх боків обгородженому дротом, із написами «Штраф».

Найбільш кількісно представленими зображальними публікаціями в «Шершні», як і в наступних сатиричних виданнях, є карикатура, що, власне, й зумовила

оформлення самого видання, стала однією із типоформувальних його ознак. Поширення реалістичного малюнка, а не карикатури в тогочасних сатиричних журналах було не лише відображенням тенденцій у розвитку графічного мистецтва, а почасти й вимушеним кроком через труднощі використання карикатури, особливу дієвість, переконливість і «підступність» якої розуміли цензори. Зображальні матеріали носили переважно пропагандистський характер і були спрямовані на дискредитацію царського режиму, відображали переважно суспільно значущі події. Практика засвідчила народження нової форми політичної графіки, яку, на думку дослідників, можна умовно назвати героїчним портретом-символом. Це – зображення й утвердження нових суспільних сил, покликаних революцією до активної політичної діяльності [15, с. 268]. Хоча таких в українському журналі «Шершень» небагато, що свідчить про певне гальмування процесів на українських територіях: згадуваним портретом із написом «Воля» у першому числі «Шершня» художник стверджував віру в робітничий клас, його революційну боротьбу (№ 1, 16 січня 1906 р.). Якщо в російських сатиричних журналах це були графічні зображення робітників, то в українському «Шершні» переважали портрети селян, сповнених мудрості й гідності, однак позбавлених відверто героїчних рис: вони дотепні, рішучі: портрет молодого, фізично сильного чоловіка, зображеного зі спини, який прокидається зі сну, – на фоні сільських хатин, виконаний у чорних тонах, із підписом «Село прокидається» (№ 4 від 27 січня 1906 р., с. 1); молода дівчина в національному українському одязі вранці стукає у вікно селянської хати, а правою рукою показує на схід сонця із закличним підписом «Прокидайтесь» (№ 8 від 24 лютого 1906 р., с. 4); селянин, хоча й босий, але охайно вдягнений, із зав’язаним на шиї бантом, із батогом у руці – до городнього опудала, одягненого в мундир: «Ну, ваше благородіє! тепер вже тебе і горобці не бояться» (№ 18 від 5 травня 1906 р.). У місячнику «Нова громада» вміщена симптоматична стаття «Сільський пролетаріат», що багато чого пояснює у тогочасному громадському русі Наддніпрянщини. У ній ідеться про пролетаризацію селянства – народження, зростання й поширення «нового елемента на селі – одірваного од землі пролетаріату», оскільки «велика сила працьовитого люду опинилася без землі, без того ґрунту, до якого вона тільки й уміла і могла прикласти свої руки» [13, с. 11].

Багато сатиричних малюнків у «Шершні» виконані в реалістичній манері з відтворенням національного колориту. Вперше у цьому виданні з’явились оригінальні для української графіки образи Весни, Свободи, України в образі жінки, використовувалась езопівська мова ілюстрації.

Багато дослідників-мистецтвознавців визнавало, що про естетичну вартість карикатур, як і загального графічного оформлення журналу, тоді дбали мало, зображені ситуації мали переважно неконкретний, алегоричний характер; графічна мова карикатур було дещо спрощеною, інколи грубуватою й схематичною, що пояснювалося низкою причин: об’єктивно нижчим рівнем майстрів, які працювали в пресі; умовами роботи й необхідністю швидко відгукуватися на події [15, с. 264]. «Шершень» був винятком із цього правила: у журналі найбільш змістовними й виразними були саме ілюстрація й карикатура, адже його оформляли відомі художники: І. Бурячок (популярний тоді графік-ілюстратор і художник театру), Ф. Красицький (живописець і графік, внучатий небіж Т. Шевченка, учень І. Репіна), В. Масляников (учень Київського художнього училища, згодом – вихованець Краківської академії красних мистецтв), І. Шульга, В. Різниченко (псевдоніми Резниченко, Велентій, Гайд), П. Наумов (псевдонім – Заступець; вільнослухач Петербурзької академії мистецтв), С. Свєтославський, О. Сластіон (живописець і графік, автор ілюстрацій до Шевченкових «Гайдамаків»), О. К. Бабенко (учень Київського художнього училища). Залучались і російські митці: М. Яковлєв (псевдонім Косин), В. Тихачек.

Велике значення, очевидно, мав високий рівень публіцистичності у діяльності членів редакційної колегії видання – автори карикатур нерідко були й поетами, до-

писувачами до тих самих видань. Показовою у цьому плані є постать В. В. Різниченка (Велентія) – ученого, художника й поета. Його карикатури друкувалися майже в кожному номері «Шершня», він був відомий читачам ілюстрованого додатка до «Киевской газеты», виступав у 1909–1912 рр. у газеті «Рада». Мешкаючи в Києві, Велентій був пов'язаний з революційними колами, займався нелегальною революційною діяльністю, про що мало знали навіть у родині. Він був у гарних стосунках із гуртком Лесі Українки, був знайомий з українськими діячами-демократами [2, с. 16–17]. Показово, що деякі свої літературні твори він називав «малюнками».

Очевидно, завдяки участі саме таких майстрів пера й пензля сатиричний малюнок на журнальній шпальті почав займати особливе місце, а журнальна карикатура, попри своє основне призначення, стала відігравати серйозну власне репродукційну роль [15, с. 229].

Серед виражальних засобів карикатури як зображального графічного жанру публіцистики можна назвати: техніку створення образу (манеру виконання карикатури), сюжетність (тематику), колір. Карикатура зазвичай є лінійним чорно-білим малюнком, що легко відтворити у пресі. Лінія в кращих карикатурах несе особливу емоційну виразність, вона інколи буквально підкреслює риси вдачі персонажів – наприклад, тремтить і уривається в зображенні жалюгідних і боягузів [12]. Доволі багатим за глибиною змісту і формами досягнення є такий засіб карикатури, як контраст чорного і білого. Його можна досягти тоном паперу, плямою фарби, натиском ліній, їх спрямуванням (паралелями або перехресною мережею). Контраст чорного і білого, як підкреслює Б. Віппер, може мати в графіці різне наочне й стилістичне значення: білий уособлює світло, чорний – темряву в усіх переходах і градаціях. Контрастом білого паперу і чорної фарби можна створити враження сліпучої яскравості й глибокого мороку; градаціями чорного й білого можуть передаватися відтінки кольору і тону, теплого і холодного, блакитного неба й зеленої галявини – тобто барвистість; контраст чорного і білого може передавати структуру матеріалу, оптичні й дотикові властивості поверхні – блиск зброї, прозорість скла, м'якість або шорсткість тканини. Як і лінії, контрасти світла й тіні можуть мати декоративні, ритмічні функції. Таким чином, стилістичні засоби графічної карикатури, з одного боку, дуже обмежені, а з іншого – вони потенційно дуже багаті й виразні. Причому найпотужнішим, вирішальним засобом графіки називають білий фон аркуша паперу, що активно бере участь у художній дії графіки. Завдяки йому малюнок може бути без рами, без завершення по краях, без глибини, без ґрунту, без бази тощо [4].

Г. Стернін зазначає, що поліграфічні можливості в кінці XIX на початку XX ст. дали в розпорядження карикатуристів такий важливий засіб художньої виразності, як колір. Зберігаючи свою реалістичну природу, він стає немовби згустком емоційного напруження [15, с. 229, 242]. Великі можливості кольору підвищують ефективність керування увагою читача. Розуміння значення кольору, вміння використовувати його культурні конотації мають велике значення в роботі над друкованим виданням, оскільки «колір і поєднання кольорів допомагають передати правильний тон повідомлення, його сутність, а також викликати необхідну реакцію» на друкований продукт [10]. Однак у сатиричних журналах аналізованого періоду він насамперед спрямований на розкриття соціального змісту подій. Характеризуючи особливості сатиричних видань цього періоду, В. Короленко у виданні «Полтавщина» 1 січня 1906 р. писав, що вся журнальна сатира враз перефарбувалася у червоний колір: «Усі картинки на обкладинках – неодмінно червоні, червоні прапори майорять на всіх сторінках, а інколи, через поспішність виходу, картинки, друковані суриком (*сурик – природна мінеральна фарба оранжево-червоного або червоно-брунатного кольору*), перетворюються в одну суцільну... пляму... цього модного тепер кольору» [7]. В. Боцяновский, описуючи революційний Петербург, вказує, що на всіх перехрестях газетярі активно торгували журналами, «які виднілися завдяки червоній фарбі

з-під чорних і чорносотенних газет, під якими вони їх ховали від городничих. Ці журнали проникали і в Царське Село попри заборону ввезення туди пофарбованих червоним журналів [3, с. 37]. Автори дослідження «Українська журналістика: вчора, сьогодні, завтра» назвали «Шершень» червонобоким через домінування цього кольору в його оформленні [16, с. 20].

Висновки та перспективи. Отже, можна говорити про сформованість на початку ХХ ст. українського сатиричного журналу як самостійного типу друкованого видання, серед найважливіших особливостей якого: 1) обсяг – українські сатиричні й гумористично-сатиричні журнали невеликого обсягу, тонкі (8–12 сторінок), що відображає орієнтування на європейську традицію, а не на російську практику із поширенням так званих «товстих журналів»; 2) періодичність – щотижневики або двотижневики, хоча траплялася й інша періодичність – залежно від потреб і можливостей конкретного регіону; 3) оформлення (або графічні ознаки) – аналізовані видання ілюстровані, причому із самостійним значенням різних видів ілюстрацій, переважно карикатур; 4) поєднання сатири й «громадянської лірики», публіцистичних творів, особливо із використанням алегорії; 5) чітка політична диференційованість; 6) прийоми літературного приховування й особливості подання вихідних даних; 7) переважна псевдо- й анонімність матеріалів (камуфлювання авторства на журнальних сторінках; 8) адресованість широкій читацькій аудиторії, строкатій за освітньо-культурними й професійними характеристиками; 9) переважання невеликих за обсягом жанрових форм; 10) наявність у складі авторського колективу професійних художників, які інколи відігравали основну роль у розробленні концепції видання; 11) виразна орієнтованість на місцеві теми й проблеми, відображення під сатиричним кутом зору місцевих діячів і представників владних структур; 12) короткочасність виходу у зв’язку із жорсткими цензурними умовами, фінансовими труднощами.

Суспільна ситуація, внутрішньосистемні чинники у розвитку пресового сегмента української культури відобразилися на зміні типологічних характеристик сатиричного видання у наступні періоди, що має стати предметом наукового аналізу журналістикознавців.

1. *Березовський О. М.* Друковані періодичні органи українських партій Наддніпрянщини (1905–1914 рр.) у вітчизняній історіографії / О. М. Березовський // Актуальні проблеми вітчизняної та зарубіжної історії. Матеріали І Всеук. науково-практ. конф. – Рівне, 2008. – С. 23–28.

2. *Блюміна І. М.* В. В. Різниченко (Велентій) – художник і поет / І. М. Блюміна. – К. : Наукова думка, 1972. – 195 с.

3. *Боцяновский В. Ф.* Русская сатира первой революции 1905–1906 рр. / сост. В. Боцяновский и Э. Голлербах. – Ленинград : Гос. изд., 1925. – 221 с.

4. *Виппер Б.* Введение в историческое изучение искусства / Виппер Б. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.lib.ru/TEXTBOOKS/ART/

5. *Голубков С. А.* Мир сатирического произведения: учебн. пос. / С. А. Голубков – Самара : Самарский гос. пединститут, 1991. – 108 с.

6. *Гончарук М. Л.* Українська сатира періоду революції 1905–1907 рр. / М. Л. Гончарук. – К. : Наукова думка, 1966. – 156 с.

7. *Демченко Е. П.* Политическая графика Киева периода революции 1905–1907 гг. / Е. П. Демченко. – К. : Наук. думка, 1976. – 186 с.

8. *Демченко Е. П.* Сатирическая пресса Украины 1905–1907 гг. / Е. П. Демченко. – К. : Наукова думка, 1980. – 148 с.

9. *Эвентов И.* Сатирическая поэзия предоктябрьских лет / И. Эвентов // Русская стихотворная сатира 1908–1917 гг. – Ленинград : Сов. писатель, 1974. – 736 с.

10. *Епифанова А. Г.* Роль печатного дизайна в современной прессе / А. Г. Епифанова // Коммуникация в современном мире: мат. Всерос. науч.-практ. конф. «Проблемы массовой коммуникации», 12–13 мая 2008 г. – Ч. 1. – Воронеж, 2008. – С. 19–20.

11. *Жуков В. Ю.* Сатирические журналы периода 1905–1907 гг. (источниковедческий аспект) / В. Ю. Жуков // Русское революционное движение и проблемы развития литературы: Межвуз. Сборник. – Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1989. – С. 146–176.

12. *Карикатура* // Искусство. Современная иллюстрированная энциклопедия [Електронний ресурс] / под ред. А. П. Горкина. – М. : Росмэн, 2007. – Режим доступу : http: // dic.academic.ru/dic.nsf/enc_picture/1322/Карикатура

13. *Нова громада.* – 1906. – № 3. – С. 11.

14. *Погребенник Ф. П.* Критика і журналістика / Ф. П. Погребенник // Історія української літератури : у 8 т. – К., 1968. – Т. 5 : Література початку XX ст. – С. 33–73.

15. *Стернин Г.* Очерки русской сатирической графики / Г. Стернин – М. : Изд-во Искусство, 1964. – 335 с.

16. *Українська* журналістика: вчора, сьогодні, завтра: Історико-теоретичний нарис / В. І. Шкляр, О. К. Мелещенко, О. Г. Мукомела, І. С. Паримський. – К., 1996. – 168 с.

17. *Халімончук А. М.* Суспільно-політична сатира Івана Франка / А. М. Халімончук. – Львів : Вид-во Львівського держ. ун-ту, 1955. – 92 с.

18. *Шершень* : Український тижневик. Сатирично-гумористичний. – № 1–26. – 1906.

UDC 007 : 070.487 : 82-7-92.09

Journal «Shershen»: formal and content characteristic of satiric edition of the beginning of the XX century

Zykun Nataliia, PhD (Philology),
National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Kyiv Region, 31, Universytetska St., Ukraine, e-mail: nzykun@ukr.net

The problem-thematic, compositional and genre-design characteristics of the journal «Shershen» which considers to be the starting point for Ukrainian satirical journalism, is investigated. The definition of «satirical magazine» is given, its features as a separate type of print publication in the context of the satirical discourse are outlined. The system of verbal and figurative satirical genres, which are represented on its pages, is characterized.

Key words: *satirical magazine, satirical genre, figurative satirical genre.*

Журнал «Шершень»: формально-содержательная характеристика украинского сатиричного издания начала XX ст.

Зыкун Наталия

Исследуются проблемно-тематические, композиционно-оформительские и жанровые характеристики журнала «Шершень», ставший точкой отсчета для украинской сатирической публицистики. Дается определение понятия «сатирический журнал», выделяются его особенности как самостоятельного типа печатного издания в контексте формирования сатирического дискурса. Характеризуется система словесных и изобразительных сатирических жанров, представленных на его страницах.

Ключевые слова: *сатирический журнал, сатирический жанр, изобразительный сатирический жанр.*

1. *Berezovskyi O. M.* Printed periodical bodies of the Ukrainian parties of the Dnieper Ukraine (1905-1914) in the national historiography / O. M. Berezovskyi // Actual problems of Russian and world history. Materials of All-Ukrainian scientific-practical conference. – Rivne, 2008. – P. 23–28.

2. *Bljumina I. V.* Riznychenko (Velentij) – artist and poet / I. Bljumina – Kyiv : Naukova dumka, 1972. – 196 p.

3. *Botsjanovskyi V.* Russian satire of the first Russian revolution 1905–1906 / V. Botsjanovskyi, E. Gollerbah. – Leningrad : Gos. Izdatelstvo, 1925. – 222 p.

4. *Vypper B. Introduction to the historical study of art / Vypper B. [Electronic Resource]. – Reference : www.lib.ru/TEXTBOOKS/ART/*

5. *Holubkov S. A.* The world of satirical works: study guide for special course / S. A. Holubkov. – Samara: State Pedagogical Institute, 1991. – 108 p.

6. *Goncharuk M.* Ukrainian satire of period of revolution 1905–1907 / M. Goncharuk. – Kyiv: Naukova dumka, 1966. – 156 p.

7. *Demchenko E. P.* Political graphics of Kiev in the revolution period of 1905 – 1907 / E. P. Demchenko. – K. : Naukova dumka, 1976. – 186 p.

8. Demchenko E. P. Satirical press of Ukraine in 1905–1907 / E. P. Demchenko. – K. : Naukova dumka, 1980. – 148 p.

9. *Eventov I.* Satiric poetry / I. Eventov // The Russian written in verse satire of 1908 1917th. – Leningrad : Sovetskyi pisatel, 1974. – P. 5–54.

10. *Epyfanova A. H.* The Role of Print Design in the Modern Press / A. H. Epyfanova // Communication in the Modern World: Materials of All-Russian Scientific-Practical Conference «Problems of Mass Communication», May 12–13, 2008. – V.1. – Voronezh, 2008. – P. 19–20.

11. *Zhukov V. Yu.* Satirical magazines in the period of 1905–1907 (historiographic aspect) / V. Yu. Zhukov // Russian Revolutionary Movement and Problems of Literature Development: interacademic sourcebook – Leningrad: Publishing House of Leningrad University, 1989. – P. 146–176.

12. *Caricature* // Art. Modern Illustrated Encyclopedia [Electronic Resource] / Edited by A. P. Horkyna – M. : Rosmen, 2007. – Reference : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_picture/1322/Карикатура.

13. *Nova hromada* (The new community). – 1906. – № 3. – P. 11.

14. Pohrebennyk F. P. Criticism and journalism / F. P. Pohrebennyk // History of Ukrainian Literature: 8 vol. – K., 1968. – Vol. 5 : Literature of the early twentieth century. – P. 33–73.

15. *Sternyn H.* Essays on Russian Satiric Graphic / H. Sternyn – M. : Publishing House Art, 1964. – 335 p.

16. *Ukrainian* journalism: yesterday, today, tomorrow: the history end theory essay / V. Shkljar, O. Meleshtshenko, O. Mukomela – K., 1996. –168 p.

17. *Khalimonchuk A. M.* Socio-Political Satire of Ivan Franko / A. M. Khalimonchuk. – Lviv : Publishing House of Lviv State University, 1955. – 92 p.

18. *Shershen.* – Kyjv, 1906. – № 1–25.

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015

УДК 007 : 304 : 821.161.2–92

ТИПИ, ВЛАСТИВОСТІ ТА ФУНКЦІЇ ЗАГОЛОВКІВ У ПУБЛІЦИСТИЦІ ПИЛИПА КАПЕЛЬГОРОДСЬКОГО

КОВАЛЬ Юлія,
Сумський державний університет, вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна, e-mail: koval.yulia25@gmail.com

У статті досліджуються роль та значення заголовків у публіцистиці Пилипа Капельгородського. Вивчаються типи, властивості та функції назв, ілюструється тезаурус. Аналізується інтертекстуальність творів та вияв у них жанрової специфіки й індивідуального стилю автора. Розглядається дискурс назви як виразника авторського задуму, форми та змісту твору. Досліджуються заголовки з позиції авторської оцінки суспільно-політичного та літературно-культурного життя. Як визначено у процесі дослідження, заголовки вирізняються своєю оригінальністю, експресивністю та гостротою. Вони є відгуком автора на проблеми світових процесів першої половини XX ст. Назви творів свідчать про публіцистичну майстерність, відповідальність автора при їх виборі та усвідомлення ним значення й ролі заголовків у тексті.

Ключові слова: *заголовок, заголовковий комплекс, текст, публіцистика, автор.*

Вступ. У сучасному науковому знанні вивчення тексту та його структурних елементів відіграє важливу роль. Це зумовлено тим, що в епоху постмодернізму текст є його пріоритетним елементом, крізь призму якого розглядається світ із дискретністю (фрагментарністю). Акцентується увага на подвійному кодуванні інформації, поняттях дискурсу та інтертекстуальності. У світлі вищезазначеного особливої ролі в журналістикознавчих дослідженнях набувають заголовкові комплекси.

Однією з причин необхідності вивчення заголовка є, зокрема, соціокультурний аспект. У своїй науковій праці «Соціодинаміка культури» дослідник А. Моль вказує

© *Коваль Ю., 2015*